

İLKAY ÖZ • Mülksüzleştirme ve Türkleştirme

ILKAY ÖZ 1991 yılında Edirne’de doğdu. Orta eğitimini Edirne’de, lisans eğitimini Marmara Üniversitesi Kamu Yönetimi’nde (Fransızca) tamamladı. Galatasaray Üniversitesi Siyaset Bilimi bölümünde yüksek lisans diploması aldı. İstanbul Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler bölümü doktora programında eğitimine devam ediyor. Fransızcadan çeviriler yapıyor. Marksizm, mülksüzleştirme politikaları, azınlıklar ve Türkiye siyasi tarihi ilgi ve araştırma alanlarıdır.

İletişim Yayınları 2928 • Araştırma-İnceleme Dizisi 472

ISBN-13: 978-975-05-2954-2

© 2020 İletişim Yayıncılık A.Ş. / 1. BASIM

1. Baskı 2020, İstanbul

EDITÖR Ahmet İnsel

DİZİ KAPAK TASARIMI Ümit Kıvanç

KAPAK Suat Aysu

KAPAK FOTOĞRAFI II. Meşrutiyet’in ilanı sırasında İttihat ve Terakki

Komitesi üyelerine eşlik eden Makedonya’nın Yunan papazının

Edirne Garı önündeki fotoğrafından üretilmiş kartpostal

UYGULAMA Hüsnü Abbas

DÜZELTİ Büşra Bakan

DİZİN Berkay Üzüm

BASKI Ayhan Matbaası · SERTİFİKA NO. 44871

Mahmutbey Mahallesi, 2622. Sokak, No: 6/31 Bağcılar 34218 İstanbul

Tel: 212.445 32 38 • Faks: 212.445 05 63

CILT Güven Mücellit · SERTİFİKA NO. 45003

Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak,

Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 40387

Cumhuriyet Caddesi, No. 36, Daire 3, Seyhan Apartmanı,

Harbiye Mahallesi, Elmadağ, Şişli 34367 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

ILKAY ÖZ

Mülksüzleştirme ve Türkleştirme

Edirne Örneđi

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR	9
Giriş	11
BİRİNCİ BÖLÜM	
GAYRİMÜSLİMLERİN MÜLKSÜZLEŞTİRİLMESİ ÜZERİNDEN MÜSLÜMANLARIN İLKEL BİRİKİMLERİNİ GERÇEKLEŞTİRMELERİ SÜREÇLERİNE GİRİŞ	27
Gayrimüslimlerin mülksüzleştirilmesi sürecinde ilk aşama: “Ermeni Tehciri”	34
<i>Edirne’de “tehcir”</i>	41
Yerel eşrafın “Ermeni Tehciri”nden doğrudan faydası	45
Yerel eşrafın “Ermeni Tehciri”nden dolaylı faydası	53
Gayrimüslimlerin mülksüzleştirilmesi ve Türkleştirme politikalarında bir diğer aşama: Rumların tasfiyesi ve Türk-Yunan Nüfus “Mübadelesi”	56
<i>Trakya ve Batı Anadolu’da Rumlara karşı sistematik şiddet politikaları</i>	57
<i>Dinsel kimliğe dayalı zorunlu nüfus mübadelesi</i>	59

İKİNCİ BÖLÜM

GAYRİMÜSLİMLERİN MÜLKSÜZLEŞTİRİLMESİ YOLUYLA MÜSLÜMAN-TÜRKLERİN YENİDEN İLKEL BİRİKİMLERİNİ GERÇEKLEŞTİRME SÜRECİ:

YAHUDİLERİN TASFİYESİ.....	71
1923'ten 1934'e giderken	
Edirne'de azınlık karşıtı olaylar.....	74
“Vatandaş Türkçe Konuş” kampanyası.....	77
“1934 Trakya Olayları” veya Yahudilerin Trakya’dan sürülmesi.....	80
1930’larda Edirne’nin sosyo-ekonomik durumu.....	84
1930’larda CHF Edirne teşkilatı.....	89
Trakya Umumi Müfettişliği.....	91
İbrahim Tali Bey’in 1934 Trakya Raporu.....	93
Güvenlik tehdidi ve asimilasyon amacıyla gayri Türklerin iskân politikası: 2510 sayılı İskân Kanunu.....	97
Atsız’ın Orhun ve Atilhan’ın Milli İnkilâp dergileri aracılığıyla antisemit kışkırtma.....	102
Edirne yerel gazetelerinde “Yahudi sorunu” ve antisemit yazılar.....	108
Çanakkale’de olayların seyri ve yansımaları.....	121
Kırklareli’de olayların seyri ve yansımaları.....	124
1934’te Yahudilerin Edirne’den kovulması.....	129
Olayların hemen sonrasında Edirne Yahudilerinin durumu.....	135
Resmî görevlilerin olaylar karşısındaki tutum ve açıklamaları.....	137
Ulusal ve yerel basınının tutumu.....	143
1934’te Edirne’de Yahudilerin kovulması olaylarını gayrimenkul işlemleri üzerinden okumak.....	146
Olayların ardından.....	175

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

GAYRİMÜSLİMLERİN MÜLKSÜZLEŞTİRİLMESİ YOLUYLA MÜSLÜMAN-TÜRKLERİN YENİDEN İLKEL BİRİKİMLERİNİ

GERÇEKLEŞTİRME SÜRECİNDE DİĞER ADIM: VARLIK VERGİSİ.....	179
Varlık Vergisi’nin “gerekliliği” üzerine.....	181
Varlık Vergisi Kanunu’nun nitelikleri.....	188
Varlık Vergisi’nin uygulanması.....	192
Varlık Vergisi’nde ecnebinin durumu.....	196

Edirne’de 1940’lardaki ticari-sosyal yapısı.....	198
Edirne’de Varlık Vergisi’nin uygulanması.....	201
Edirne’deki Varlık Vergisi uygulamasının tapu kayıtlarından analizi.....	206
<i>Varlık Vergisi’nin nakit olarak ödenmesi</i>	207
<i>Gayrimüslimlerin Ziraat Bankası’yla ipotekli işlemleri</i>	208
<i>Yahudiler arasındaki gayrimenkul işlemleri</i>	212
<i>Yahudilerden Türklere gayrimenkul satışları</i>	214
<i>Müslümanların gayrimenkul işlemleri</i>	220
Varlık Vergisi’nin sonuçları.....	221

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE SİYONİZMLE MÜCADELE DERNEĞİ	
EDİRNE ŞUBESİ FAALİYETLERİ	227
TSMD merkez şube.....	231
TSMD Edirne şubesi.....	234
<i>Edirne şubesinin faaliyetleri</i>	237
SONUÇ	245
KAYNAKÇA	251
DİZİN	261

TEŞEKKÜR

Bu kitap Galatasaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi Anabilim Dalı yüksek lisans programında Ağustos 2019'da “Les Politiques de la Turquification et l'Accumulation Primitive des Musulmans Turcs par Dépossession des Minorités Non Musulmanes: Exemple d'Edirne” başlığıyla savunulan ve onay alan yüksek lisans tezinin –küçük düzeltmeler dışında– Türkçe düzenlenmiş halidir.

Bu çalışma birçok kişinin emeğiyle ortaya çıktı. İlk olarak, beni 1934 Trakya Olayları'ndan haberdar ederek tez fikrimin kafamda oluşmasına yardımcı olan, tez danışmanım olmayı kabul eden ve tezime sunduğu katkıların dışında bir akademisyenin/entelektüelin toplumsal olaylardaki tavrının nasıl olması gerektiğini gösteren eski tez danışmanım Füsun Üstel'e teşekkürlerimi bir borç bilirim. İkinci olarak, kendisinin emekliliğe ayrılması sonrasında, danışmansız kalmışken imdadıma yetişen ve yarısı bitmiş bir çalışmayı alma nezaketinde bulunan tez danışmanım Özgür Adadağ'a minnetlerimi sunuyorum.

Bunların haricinde, arşiv çalışmasıyla ilgili önerilerini paylaşan Ayhan Aktar'a; aklımı kurcalayan her soruya bir

tarihçi perspektifiyle cevap vermeye çalışan Ahmet Kuyaş'a; Türkiye'deki azınlık sorununda kimlikçi perspektifle yetinmeyip yeni bir bakış açısı ortaya koymamı öneren Güven Gürkan Öztan'a teker teker teşekkür ederim.

Tez jürimde yer alan ve değerli görüşlerini ve önerilerini benimle paylaşan Hakan Yücel ve Barış Zeren'e de teşekkür ederim.

Bundan başka, Türk Musevi Cemaati Başkan Vekili Moris Levi'ye, benimle mülakat yapmayı kabul eden ve aile anılarını benimle paylaşan Metin Sarfati'ye ve diğer tüm görüşmelerime teşekkürlerimi sunuyorum. Ayrıca tapu arşivinde haftalar süren çalışmamda sabreden Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Edirne XIV. Bölge Müdürlüğü'ndeki çalışanlara; yerel gazete arşivlerinin taranmasında yardımcı olan Edirne Halk Kütüphanesi çalışanlarına, Trakya Üniversitesi Merkez Kütüphanesi ve Salt Galata çalışanlarına ve elbette Galatasaray Üniversitesi Suna Kıraç Kütüphanesi çalışanlarına şükranlarımı sunuyorum.

Ve elbette, bu çalışmayı hazırlarken fikirlerine danıştığım, dertlerime ortak olan dostlarıma ve "asistanlarım" gibi emek veren ve desteklerini esirgemeyen aile üyelerime teşekkür ederim.

Son olarak, bu çalışmanın kitaplaştırılarak daha fazla araştırmacı ve okuyucuya ulaşmasına aracı olan kitabın editörü Ahmet İnsel'e ve İletişim Yayınları çalışanlarına teşekkür ederim.

GİRİŞ

Bu çalışmada ulus-devlet inşa sürecinde yerel bürokrasi, eşraf ve halk işbirliği ve aynı zamanda aracılığıyla gerçekleştirilen devletin gayrimüslimlere yönelik yereldeki politikalarını incelemeye çalışacağız. Bu eser, yerelde, sınıfsal kesenleri de olan etnik-dinsel kimlik çatışmalarından yola çıkarak ulusal politikaların ekonomi politiğini açıklamaya ve sonuçlarını ortaya koymaya yöneliktir. Devletin kendisi sınıf mücadelesinden azade olmadığı gibi, devlet politikaları da sınıfsal çelişkiler ve mücadelelerden bağımsız değildir. Bununla birlikte devlet aygıtını ellerinde bulunduran kesimler, etnik ve dinsel kimliklerinden bağımsız olmadığı gibi, sınıfsal kimliklerinden de bağımsız değildir. Marksist düşünür Karatani'nin de belirttiği gibi, sermaye, ulus ve devlet birbirini tamamlayan bir üçlü yapı oluşturmuştur ve kapitalist ulus-devlet, oluşturduğu üçlü yapı sayesinde güçlüdür.¹ Bu yüzden, bu çalışma devletin ulusal kimlik politikalarını ele almış daha önceki çalışmalarda arka plana atılan bu üçlü-

1 Kojin Karatani, *Transkritik: Kant ve Marx Üzerine*, çev. Erkan Ünal, 1. baskı, Metis Yayınları, İstanbul, 2006, s. 345-350.

nün bir diğer parçası sermayeyi ve kapitalist ilişkileri de gözler önüne sermeyi hedefliyor. Temsil ettiği kesimlerin (genel olarak Türk ve Müslüman askerî-sivil bürokrasi ve küçük burjuva kesim) çıkarlarına uygun olarak, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin özellikle 1912 sonrasında belirginleşen "milli burjuvazi" (Müslüman-Türk burjuvazisi) yaratma hedefinin Cumhuriyet döneminde de sürdüğünü göstermeye çalışacaktır. İttihat ve Terakki hükümetleri ve Cumhuriyet dönemi hükümetlerinin politikalarının sürekliliği konusunda literatür epey geniştir.² Biz bu makro ulus-devlet inşa sürecini ele alan literatüre; Edirne yerinde gerçekleşen iktisadi toplumsal dönüşümü, yani gayrimüslimlerin mülksüzleştirilmesi, sürülmesi, Müslüman mübadil ve muhacirlerin Edirne'ye yerleştirilmesi, Müslümanların ilkel birikimlerini ve yeniden ilkel birikimlerini gerçekleştirilmesi, homojenleştirme, Türkleştirme ve Müslüman³ burjuva yaratma süreçlerini, ekonomi politikasıyla birlikte ele alarak mütevazı bir katkı sunmaya çalışacağız. Bu kitap, yukarıda bahsi geçen ulu-

2 Bu sürekliliğe vurgu yapan birkaç esere örnek verelim: Taner Akçam, *Türk Ulusal Kimliği ve Ermeni Sorunu*, 4. baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 1995; Taner Akçam-Ümit Kurt, *Kanunların Ruhu Emvâl-i Metrûke Kanunlarında Soykırımın İzini Sürmek*, 1. baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2012; Ahmet Yıldız, *Ne Mutlu Türküm Diyebilene Türk Ulusal Kimliğinin Etno-Seküler Sınırları (1919-1938)*, 1. baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001; Nevzat Onaran, *Cumhuriyette Ermeni ve Rum Mallarının Türkleştirilmesi (1920-1930) Emvâl-i Metrûkenin Tasfiyesi - II*, 1. baskı, Evrensel Yayınevi, İstanbul, 2013.

3 Milli burjuvaziden, yerel eşraftan ve iktisadi-sosyal homojenleştirmeden bahsederken kimi yerlerde Müslüman kimi yerlerde Türk sıfatları tercih edilmiştir. Bu bir çelişki değildir, Türk ve Müslüman kelimeleri birbirini kapsayan, birbirinin yerine geçen sıfatlar-ifadeler olarak kullanılmıştır. Bu kullanım, bu metnin yazarının bir kabulü değil, Türkiye toplumunda ve devletinde hâlâ değişmemiş olan yaygın anlayışın bir ifadesidir. Bu anlamda, bu eş anlamlılığa vurgu yapmak adına böyle bir kullanıma gidilmiştir. Türk ve Müslümanı eş gören anlayışı dile getiren onlarca makale ve kitap vardır. Bu çalışmalardan birkaçı için bkz. Taner Akçam, *Türk Ulusal Kimliği ve Ermeni Sorunu*, 4. baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 1995; Rifat N. Bali, *1934 Trakya Olayları*, 3. baskı, Libra Kitapçılık, İstanbul, 2009; Barış Ünlü, "Türklük Sözleşmesi'nin İmzalanması (1915-1925)", *Mülkiye Dergisi*, cilt 3, sayı 38, 2014, s. 47-81. Yıldız, a.g.e.

sal ölçekli politikaların küçük ve kendine özgü bir örneğinin Edirne’de gerçekleştiğini ve bu süreçlerin Edirne tarihi üzerinden de rahatlıkla takip edilebileceğini gösterecektir.

Etnik-dinsel kimlikleri dolayısıyla “öteki” kategorisinde kabul edilen azınlıkların ve özellikle gayrimüslim azınlıkların kovulma, sürülme, katledilme, tasfiye süreçlerini ele alan çalışmalar (Akçam, 1995; Akçam-Kurt, 2012; Bali, 2009; Koraltürk 2011; Ünlü, 2014; Yıldız, 2001 vb.) bu türden olayları genellikle kimlik çerçevesinde, Türkleştirme politikalarıyla sınırlı tutmuşlardır. Elbette katliam, tehdit, mübadele, soykırım, pogrom vb. olaylarda etnik-dinsel kimliğin rolü göz ardı edilemez. Ancak bu çalışmalarda gözden kaçırılan; olayların ekonomi politiği ve kapitalist birikim politikalarıyla ilintisidir. Halbuki, özellikle Ermenilerin, Rumların, Yahudilerin tasfiye ve mülksüzleştirilme süreçleri Türk Ulus Devleti’nin kapitalist birikim politikalarıyla eşzamanlıdır. Kapitalist birikim rejimini benimseyen siyasi iktidarın karşı karşıya kalacağı sorun sermaye birikimidir. Sırtını dayayacağı “yerli ve milli” burjuva-küçük burjuva sınıflarının oluşabilmesi için ise sermaye birikimini ihtiyaç duymaktadır. Ancak bu sınıfları inşa edebilecek yeterli birikim olmadığı için bu birikim sorunu “ötekilerin” mülksüzleştirilmesi üzerinden gerçekleşecek birikimle aşılabacaktır. İşte tam bu noktada Marksist literatürün en önemli kavramlarından olan “ilkel birikim”e değinmek gerekir. Bu kavram, Michael Perelman’ın dikkat çektiği üzere, ilk olarak Adam Smith tarafından “stok birikimi, şeylerin doğasında, işbölümünden önce olmalıdır” iddiasıyla dile getirilmiştir.⁴ Perelman’a göre Marx, Smith’in “previous”

4 Adam Smith, *An Inquiry Into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*, ed. R.H. Campbell ve A.S. Skinner, cilt II, Oxford University Press, New York, 1976, s. 277, akt. Michael Perelman, *The Invention of Capitalism: Classical Political Economy and the Secret History of Primitive Accumulation*, Duke University Press, Londra, 2000, s. 25.

(önceki) olarak kullandığı terimi Almancaya “*ursprünglich*” (asıl, başlangıç, doğal) olarak tercüme etmiştir. Marx’ın çalışmalarını İngilizceye çevirenler ise bunu “*primitive*” (ilkel) olarak dillerine uyarlamayı tercih etmişler.⁵ Çeviriden kaynaklı karmaşa dolayısıyla günümüzde bu kavram “ilk birikim”, “ilksel birikim”, “ilkel birikim”, “önceki birikim”, “el koyarak birikim”, “mülksüzleştirerek birikim”, “yoksunlaştırarak birikim” şeklinde çeşitli biçimlerle kullanılmaktadır.⁶ “İlk”, “ilksel”, “önceki” gibi kavramsallaştırmalar, sermaye birikiminin belirli bir tarihsel dönemine işaret etmektedir. Oysa bu birikim sadece tarihin belirli bir dönemine ait değildir.⁷ Bu yüzden, biz bu metinde, bu birikim tarzının sürekliliğine, güncelliğine vurgu yapabilmek adına “ilkel birikim” ve “mülksüzleştirerek birikim” kavramlarını kullanmayı uygun bulduk. Kavramın içeriğine gelecek olursak, Marx’a göre, ilkel birikim dolaysız üreticilerin geçimlik araçlarından kopartılmasını ifade etmektedir. Dolaysız üreticilerin, ortak mülkiyetteki topraklarının çitlenmesiyle geçim araçlarından yoksun bırakılmaları sonucunda şehirlerde ücretli işçi olarak emek gücüne ve piyasaya dahil oldukları tarihsel bir süreçtir.⁸ İlkel birikim, Özuğurlu’nun da vurguladığı birikimin “ekonomi dışı zor” boyutlarını meydana getirir. Özuğurlu’nun Marx’tan yola çıkarak “doğrudan üreticilerin kendine yeterli ya da kendi tedariklerine dayalı ya-

5 A.g.e., s. 25.

6 Özay Göztepe, “Sermayenin Kaldırıcı: İlkel Birikim”, *İlkel Birikim: Sermayenin Kaldırıcı*, ed. Özay Göztepe, 1. baskı, Notabene Yayınları, Ankara, 2014, s. 16.

7 Keza Harvey’nin “mülksüzleştirme yoluyla birikim” adlandırmasıyla kamusal varlıkların, doğal kaynakların, ortak mülkiyetlerin kamudan koparılmasıyla gerçekleşen birikim olarak bizlere yeni biçimiyle sunduğu bu kavram da ilkel birikimin güncelliğine dikkat çekmektedir. Bkz. David Harvey, “Mülksüzleştirme Yoluyla Birikim”, *Yeni Emperyalizm*, çev. A. Nüvit Bingöl, Sel Yayınları, İstanbul, 2019, s. 132-133.

8 Karl Marx, *Le Capital Critique de L’Économie Politique 1. kitap, cilt III*, detaylı revize ve çev. Joseph Roy, Editions Sociales, Paris, 1977, s. 155.

şam pratiklerinden olduğu kadar, kolektif ya da kamusal nitelikte olup kapitalist hareket yasalarına şu veya bu ölçüde tabi olmayan toplumsal varlıklardan da kopartılmaları” şeklinde geniş anlamda yaptığı ilkel birikim tanımı da kavramın 20. ve 21. yy.’daki varlığına imkân tanımaktadır.⁹ Biz ise bu metinde, ilkel birikim kavramını Türkiye’de milli iktisat politikasının birincil gayelerinden olan burjuva ve küçük burjuva sınıflarının oluşturulabilmesi için ihtiyaç duyulan ilkel birikimin ekonomi dışı zor yöntemleriyle, gayrimüslimlerin mülksüzleştirilmesi yoluyla gerçekleştiğini ifade etmek için kullanacağız.¹⁰

Çalışmanın ilk bölümünde Ermeni ve Rumların tasfiyesi ve mülksüzleştirilme süreçlerine yer verilmiştir. Özellikle Balkan Savaşları’ndan sonra belirginleşen milliyetçi paradigma, kurtuluşu milli iktisat ve homojenleştirme politikalarında buldu. Bu politikalar gayrimüslim azınlık ve özellikle Hıristiyan karşıtı bir hal aldı ve bu tarihten Cumhuriyetin ilanına kadar olan süreçte Ermeni ve Rum halkları “tehcir”, “katliam”, “mübadele” gibi metotlarla tasfiye edildiler ve mülksüzleştirildiler. Müslüman-Türkler de ilkel birikimlerini bu iki Hıristiyan halk üzerinden gerçekleştirdi. Ancak, sadece Müslüman-Türkler değil, Yahudiler de bu iki halkın tasfiyesinden fayda sağladı. Ermeniler ve Rumlar, tasfiye olmadan önce, Anadolu’da olduğu gibi Edirne’de de yerel ticaretin tartışmasız hâkimiydiler. Bu iki halkın tasfiyesi sonucunda Anadolu’da, Trakya’da ve daha özelinde Edirne ticaretinde bir boşluk meydana geldi. Milli iktisat politikalarıyla

9 Metin Özuğurlu, “Marksizm ve İlkel Sermaye Birikimi”, *İlkel Birikim: Sermayenin Kaldırıcı*, ed. Özay Göztepe, 1. baskı, Notabene Yayınları, Ankara, s. 62.

10 İlkel birikim hâlâ güncelliğini koruyan ve yeni katkılara müsait bir alan sunuyor. Bu kavramın detaylı analizi çalışmamızın kapsamını aşmaktadır. İlkel birikimin sürekliliğini vurgulayan yazılardan oluşan iyi ve detaylı bir derleme için bkz. Özay Göztepe (ed.), *İlkel Birikim: Sermayenin Kaldırıcı*, 1. baskı, Notabene Yayınları, Ankara, 2014.

beklenti bu boşluğun Müslüman-Türkler tarafından doldurulmasıydı. Oysa bu boşluk Yahudi tüccar-esnaf tarafından dolduruldu. Yaşanan bu hayal kırıklığı Türkiye’de ve özellikle Trakya’da iktisadi temellerde yoğunlaşmış bir Yahudi karşıtlığını ortaya çıkardı.

İttihat ve Terakki dönemiyle Cumhuriyet dönemi politikalarındaki sürekliliği ortaya koymak adına, Ermeni ve Rum halklarının tasfiyesinin incelenmesinin ardından, çalışmanın ikinci bölümünde, Edirne’de azınlık olmalarına rağmen iktisadi alanda hâkim konumda olan Yahudilere odaklanılmıştır. Edirne’de Yahudileri özellikle ticari alandaki üstünlükleri dolayısıyla hedef alan üç büyük olay meydana geldi. Bu olaylar, yerelde meydana gelmesine rağmen ulusal politikardan kesinlikle bağımsız değildirler. Hatta bunlar, yerel eşrafın devlet görevlileriyle işbirliği sonucunda gerçekleşmiş olaylardır. Bu işbirliği düşünsel alanla da sınırlı kalmamıştır. Müslüman-Türk ahali Rum ve Ermenilerin mülksüzleştirilmesinden fayda sağladığı gibi, bu olayların sonucunda Yahudilerin mülksüzleştirilmesinden de fayda sağlamış ve yeniden ilkel birikimlerini gerçekleştirmiştir. Devlet de “gayrimillî” gördüğü bu kesimin tasfiyesiyle homojenleştirme politikalarında sonuca bir adım daha yaklaşmıştır. Yani bu işbirliğinden hem devlet hem de Müslüman yerel eşraf fayda sağlamıştır.

İşte bu olaylardan ilki 1934 Trakya Olayları olarak anılan Yahudilerin Trakya’dan sürülmesidir. Bu olay yereldeki dinamiklerden ulusal güçlere kadar birçok aktörün dahil olduğu bir süreç sonunda meydana geldi. Bu süreci ele alırken ulusal çaptaki iktisadi politikalar ve kimlik politikaları ile yereldeki güçlerin/aktörlerin “politikaları”nın eşgüdümlü ilerlediğini göstermeye çalıştık. Çalışmanın genelinde olduğu gibi bu olayı da salt kimlikçi veya ceberrut devletçi yaklaşımla açıklamakla yetinmeyip, bu türden açıklamaları eksik

görecelik, maddeci bir bakış katmaya çalıştık. Etnik ve dinsel farklılıklara dayalı olayların (“Ermeni Tehciri”,¹¹ Rumların kovulması, 1934 Trakya Olayları, vb.) hemen hemen hepsinin sınıfsal/ekonomik ortak kesenlerinin bulunması gayesi güttük. Çünkü Osmanlı İmparatorluğu özelinde bu sınıfsal/ekonomik çelişki ve mücadeleler etnik ve dinsel kimlikler üzerinden açığa çıkmış¹² ve Cumhuriyet döneminde de bu durum devam etmiştir. Bu tarzda olayların, yani etnik gruplara (ülkemizde genellikle gayrimüslimler ve Kürtler) yönelik saldırıları içeren olayların, iktisadi kökenlerini ortaya çıkararak ilkel birikim ve yeniden ilkel birikim süreçleri ile açıklamaya çalıştık. Gayrimüslimlere ve özellikle Cumhuriyet sonrasında Edirne’de görünür tek azınlık olan Yahudilere yönelik politikalar da bu anlamda milli burjuvazinin sermaye birikimi mantığına içkin ilkel birikim sürecinden bağımsız değildir.

Edirne’de Yahudilere doğrudan etki eden üç olayın ilkinden bahsetmiştik. Yukarıdaki ilkel birikim sürecinin devamı ve konjonktüre uygun hali olan 1942-1944 Varlık Vergisi uygulaması da Yahudi azınlığı hedef alan Edirne’deki bir di-

11 1915’te yaşanan trajediyi adlandırma konusu hem akademik hem siyasi hem de toplumsal alanda büyük ve sonlandırılmayan bir tartışma konusu. Örneğin, tarihsel materyalist sosyal bilimler dergisi *Praksis* 1915 özel sayısında yazarları yaşanan olayı adlandırma konusunda serbest bırakırken kendisi *Medz Yegern* (büyük felaket) kavramını kullanmayı tercih etmiştir. Bkz. *Praksis*, sayı 39, 2015/3, s. 7. Literatürde yaşanan trajediyi soykırım olarak ele alan akademisyenler olduğu gibi, milliyetçi-savunmacı bir refleks ve önyargı ve politik bir kaygı taşımaksızın bu kavramı kullanmayan akademisyenler de mevcuttur. Bkz. Akçam-Kurt, *a.g.e.*; Raymond H. Kévorkian, *Le Génocide des Arméniens*, Odile Jacob, Paris, 2006 [*Ermeni Soykırımı*, İletişim Yayınları, 2015]; *Praksis*, sayı 39, 2015. Ancak Türkiye toplumu ve “tarafsız” akademik camiasında genel eğilim bilimsellikten uzak birçok gerekçe sebebiyle yaşananları “Ermeni Tehciri” olarak nitelemektir. Biz nasıl adlandırılırsa adlandırılın 1915’te yaşananların insanlığa karşı suç olduğu konusunda hemfikiriz. Bu çalışmada da Türkiye kamuoyunun bu konuda takındığı genel kabule vurgu yapmak adına tırnak içinde “Ermeni Tehciri” nitelemesini tercih ettik.

12 Pınar Kaya Özçelik, “İlkel Birikim Sorunsalı Bağlamında Türk Ulus Devletinin Kurulma Sürecinde Gayrimüslim Azınlıklar”, *Praksis*, sayı 39, 2015/3, s. 47.

ğer süreçtir. Bu kanunla birlikte Yahudiler kendilerine tarh edilen yüksek miktardaki vergiyi ödeyebilmek adına ev, işyeri ve arsalarını değerinin çok altında satışa çıkarmak zorunda kaldılar. Bu gayrimenkulleri değerinin altında satın alanlar ise Müslümanlar oldu. İşte bu kanunun iktisadi niteliği nedeniyle gayrimüslimlerin mülksüzleştirilmesi, sermayenin¹³ el değiştirmesi ve Müslümanların ilkel birikimlerini gerçekleştirmesi süreçleri daha açık şekilde görülebilmektedir.

Edirne’de Yahudileri hedef alan son büyük olay ise Türkiye Siyonizmle Mücadele Derneği Edirne Şubesi’nin yürüttüğü faaliyetlerdir. Merkezi İzmir’de bulunan bu derneğin yalnızca tek şubesi vardı. 1968 yılında kurulan İzmir ve Edirne’de faaliyet gösteren bu dernek, Siyonizm karşıtlığı altında Yahudi düşmanlığı yapıyordu. Ancak bu antisemit söylemleri 1934’te de olduğu gibi iktisadi kaygılar içeriyordu. Derneğin Edirne şubesi duvar gazetesi gibi yasal propaganda yöntemleriyle Yahudileri kovmaya çalışsa da yasadışı yöntemlere de başvurdu. Devlet görevlilerin gözünün önünde ve işbirliği içinde gerçekleşen faaliyetlerinin etkisiyle, Edirne Yahudi nüfusu “arzu edilen seviyeye” çekildi. Böylece 1915’te Ermenilerin tasfiyesi ve 1913-23 arasında Rumların tasfiyesiyle devam eden süreç, Yahudiler bağlamında 1934 ve 1942-1944’ün ardından 1970’lerde son buldu. Gayrimüslimlerin mülksüzleştirilmesi üzerinden sermayenin Müslümanlaştırılması-Türkleştirilmesi projesi başarı-

13 Marx’a göre üretim ve geçim araçları doğrudan sermaye olmadığı gibi para ve metalar da kendiliğinden sermaye değildir. Henüz bu araçlar meta sahipleri ve özgür emekçilerle buluşmadığı için sermayeye dönüşmemişlerdir. Marx, a.g.e., s. 154. Marksist literatürde üretim ve geçim araçları, para ve metaların bu aşamasında sermaye yerine servet demek daha uygun görünmektedir. Köymen de sermayedar ve servet sahipleri arasındaki farka vurgu yapmaktadır: Oya Köymen, “Önsöz”, *Sermaye Birikirken: Osmanlı, Türkiye Dünya*, 3. baskı, Yordam Kitap, İstanbul, 2001. Ancak biz servetin sermayeye dönüşme potansiyelini ve ilkel birikimin rolünü belirginleştirmek adına sermayeyi kullanmayı tercih ettik.

ya ulaştı, gayrimüslimlerin birikimleri, Müslüman-Türklerin ilkel birikimlerini ve yeniden ilkel birikimlerini gerçekleştirmeleri adına kaldıraç görevi gördü.

Edirne'nin yaklaşık altmış yıllık zaman diliminde gayrimüslimleri mülksüzleştiren olaylara odaklanan bu çalışma, siyaset bilimi, tarih ve iktisat bilimi gibi sosyal bilim dallarını içeren disiplinlerarası bir çalışmanın ürünüdür. Çalışmanın konusu bu disiplinlerarası işbirliğini zorunlu kılmıştır. Yapılan literatür taramasının sonucunda önceki araştırmaların eksik ve tamamlanmamış yönleri fark edilerek özellikle o yönlere dönük sözlü tarih çalışması ve arşiv araştırması yapılmıştır.

Arşiv araştırması için ayrı bir paragraf açmak gerekir. 1934 Trakya Olayları'nı ele alan makale ve kitaplarda yurtdışındaki arşivlerden ve Başbakanlık arşivlerinden yararlanılmışken,¹⁴ yerelde, yani olayların meydana geldiği yerlerdeki arşivlerden ve özellikle 1934 Trakya Olayları'ndaki sermayenin el değiştirmesi, gayrimüslimlerin mülksüzleştirilme süreçlerini apaçık ortaya koyacak tapu arşivlerinden faydalanılmamıştır. Oysa Onaran'ın dediği gibi “her milliyetçiliğin ekonomi politiği, bir yönüyle de esasında ‘öteki’nin mülkiyetinin tasfiyesi olduğu için aslında sorun tapu meselesidir.”¹⁵ Bu sebeple tapu arşivinden faydalanmak istedik. Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Edirne XIV. Bölge Müdürlüğü'ne başvurumuzdan üç ay sonra, birtakım bürokratik işlemler son-

14 Halük Karabatak, “1934 Trakya Olayları ve Yahudiler”, *Tarih ve Toplum*, sayı 146, Şubat 1996, s. 4-16; Oral Onur, “Trakya Olayları Hakkında”, *Tarih ve Toplum*, sayı 149, Mayıs 1996, s. 3-4; Avner Levi, “1934 Olayları Alınamayan Ders”, *Tarih ve Toplum*, sayı 151, Temmuz 1996, s. 10-17; Zafer Toprak, “1934 Trakya Olaylarında Hükümetin ve CHF'nin Sorumluluğu”, *Toplumsal Tarih*, sayı 34, Ekim 1996, s. 19-25; Ayhan Aktar, “Trakya Yahudi Olaylarını ‘Doğru’ Yorumlamak”, *Tarih ve Toplum*, sayı 155, Kasım 1996, s. 45-56; Rifat N. Bali, *1934 Trakya Olayları*, 3. baskı, Libra Kitapçılık, İstanbul, 2009.

15 Nevzat Onaran, *Cumhuriyette Ermeni ve Rum Mallarının Türkleştirilmesi (1920-1930) Emvâl-i Metrâkenin Tasfiyesi - II*, 1. baskı, Evrensel Basım Yayın, İstanbul, 2013, s. 21.